

MEDEDELINGEN BLAD

Ampt Epe

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

NO: 29

VERSCHIJNT ONREGELMATIG

april 1973

"A M P T E P E"

Historische Vereniging gemeente Epe

=====

Voorzitter: G.S.van Lohuizen
Beekstraat 20, Epe
Secretariaat: A.J.Veninga
Burg.v.Walsumlaan 5, Epe
Penningmeester: C.Stork
Dellenparkweg 8, Epe
Giro: 1194015, t.n.v.
Penn. Ampt Epe

Lidmaatschap: f 5,-- per jaar

Cont. 197

MEDEDELINGENBLAD "A M P E"

april 1973 nr. 29

=====

Abonnementsprijs :
voor leden der Vereniging gratis,
voor niet-leden f 0,75 p.nr.

Kopij voor ons blad dient, zo mogelijk, te
voldoen aan het navolgende:

- a. getypt met regelafstand 1;
- b. tekstbreedte maximaal 11 cm;
- c. het papier aan één kant gebruikt
(dus achterzijde blanco);
- d. gebruikte bronnen vermelden;
- e. inleveren 15 dagen vóór de
verschijningsmaand (jan., april of okt.)

=====

Redactieadres:

Mej. P.E.Berkhout, Sparrenlaan 12, Epe,
telefoon 2056

Marken en Buurschappen (14)

Een soort ooggetuige verslag over de toestand in Wissel honderd jaar geleden krijgen we uit een brief van de burgemeester aan de Officier van Justitie van Arnhem.

De burgemeester moest inlichtingen verstrekken naar aanleiding van een protestbrief van J.J. van Toornbergen die het opnam voor de buurgenoten van Wissel. Uit de brievenboeken van het Gemeente Archief van Epe lezen we in brief no. 200 van 19-4-1872 het volgende:

"In deze gemeente bestaan vele buurschappen of erfgename gronden die nog onverdeeld en gemeenschappelijk eigendom zijn, wel te onderscheiden van Marken of Maalschappen of derg. Deze buurtgronden worden altijd geacht het eigendom te zijn van allen die gronden of huizen in zodanige buurt bezitten, onverschillig of zij in persoon in die buurt wonen of niet. Reeds meerdere buurschappen zijn verdeeld en immer is dat principe in deze Gemeente toegepast zonder dat zich iemand daar tegen opponeerde. Wissel in deze gemeente is ook zo'n buurschap waarover in 1849 bij notarieële acte een commissie is benoemd, om die gronden te beheren waartoe ook niet-inwonenden doch alleen grondbezitters in die buurt hebben medegewerkt, ja zelfs een niet-wonende, lid van die commissie is geworden, wel een bewijs dat men geen ander principe heeft willen of kunnen volgen dan hetgeen altijd in deze gemeente geldig is geweest. Steeds werden de processen-verbaal op order van deze commissie opgemaakt wegens onwettige handelingen in die buurt vervolgd, waardoor de wettigheid dezer commissie zeer werd versterkt.

Men wenst thans die gemeenschappelijke eigendommen te doen ophouden en tot een verdeling over te gaan, maar toen de enige wettige commissie van 1849 thans voorstellen heeft gedaan die zo billijk zijn en in elk geval nog een voorrecht geven aan de inwoners van Wissel, met het doel om daardoor die verdeling in rust en vrede tot stand te brengen.

Een zestigtal inwoners evenwel van die buurt komen daartegen in oppositie en beweren dat zij alléén n.b. recht op die gronden hebben en wel door verjaring verkregen. In dit absurde denkbeeld worden zij gesterkt door een advocaat te Zwolle doch vooral door de heer J.J.van Toorenberg te Heerde, die hen tot allerlei verzet en gewelddadigheden schijnt aan te sporen hetgeen bij sommige van die partij helaas! niet dan al te goed wordt opgevolgd. Die kwaadwilligen hebben ook een z.g. commissie benoemd, waarvan volgens van Toorenberg zekere Arend Beekamp voorzitter zou zijn.

Door mijne hiervoren genoemde uiteenzetting zal het dus wel onnodig zijn, de onwettigheid van die z.g. commissie te betogen. Die weerspannigen hebben altijd (auctori late v.Toorenberg) in de vorige maand in die buurt daden gepleegd die in den beginne zich enkel bepaalden tot wel eigenmachtige daden, die wel zeer ten nadele van de andere eigenaren van Wissel waren, als het afgraven en vernielen van gronden met het plan, om daarvan slechts zovele percelen te maken als onder hen alleen te verdelen waren doch overigens hadden ze nog niet het kenmerk van de openbare rust of veiligheid te storen.

Maar begin dezer maand evenwel veranderde de toestand zodanig, dat ik er mij als Hoofd der politie mede moest bemoeien, de partij van van Toorenberg stond zo fel tegenover de andere eigenaren dat ik mijn invloed moest laten gelden ten einde verdere onheilen te voorkomen. O.a. werden de glazen bij de voorzitter der wettige commissie ingeslagen zonder dat de dader kon worden opgespoord en niet onwaarschijnlijk staat zelfs het afbranden van een groot boerenerf ook van een lid der commissie met deze Wisselse kwestie in verband, tot enige gerustheid van het goede deel der inwoners was ik zelfs genoodzaakt des nachts wachten in die buurt te doen rondgaan. De andere eigenaren hadden inmiddels met algemene stemmen een besluit tot verkoop genomen van alle gronden en de gelden daarna volgens billijk plan te verdelen en de spoedige uitvoering daarvan aan hun commissie op te dragen.

Daaraan gevolg gevende ontboden zij de landmeter de heer Martens uit Arnhem, een rijksambtenaar, ten einde zoveel mogelijk de wettelijke vorm in acht te nemen. Deze ambtenaar ging terstond aan het werk, doch onder- vond alras veel tegenstand en onaangenaamheden, daar een twaalftal kwaadwilligen met schoppen gewapend op het terrein kwamen met Bekenkamp als eerste aanvoer- der en alles weer vernielden wat hij gemaakt had om de gronden in percelen te leggen, seinlatten wegwerpen- de en seinhopen en groepen weer omverhalende. Toeval- lig kwam de Opziener der jagt, Teunis Bourgonje daar- langs die zich dadelijk ter beschikking stelde van de landmeter en de leden der wettige commissie ten einde hen te beschermen. 's Middags kwamen zij echter as- sistentie vragen tegen de volgende dag, daar men ge- dreigd had dan met een 25 tal terug te zullen komen. Ik heb toen de gemeenteveldwachter J.J.Das en T.Bour- gonje gelast er de volgende dag heen te gaan, teneinde de landmeter en de anderen in bescherming te nemen, toen hebben de meesten zich zo oproerig gedragen dat de landmeter ongeveer om 3 uur zijn werk heeft moeten staken nadat zelfs de meergenoemde Bekenkamp en een zekere G.Kamphuis zich feitelijk vergrepen hebben en de beide veldwachters hebben mishandeld, waarvan pro- cesverbaal is opgemaakt en ook reeds vervolgd wordt. Toen heb ik last gegeven om zoveel mogelijk bezoldigde en onbezoldigde veldwachters bijelkaar te ontbieden en er de volgende dag opnieuw heen te gaan met het uit- drukkelijke bevel de eerste de beste die zich te weer zou stellen of de openbare orde en veiligheid zou verstoren die terstond in arrest te neemen en hem in de gevangenis te zetten, teneinde hem voorlopig on- schuldig te maken. Deze gevangenis is geen hok doch een zeer doelmatig klein lokaal aan de eisen van de tegenwoordige tijd voldoende en waarvoor zich zelfs deze van Toorenberg niet zou behoeven te schamen eens kennis mede te maken. Reeds dadelijk bemerkte ik dat er een bode naar van Toorenberg te Heerde werd afgezonden en niet lang daarna, kwam dat individu dan ook in Wissel, bij de hoofden der tegenpartij

die zich verzoend schenen verklaart te hebben. Ongeveer te 2 ure ontving ik op het gemeentehuis uit Wissel een brief, aan het schrift bemerkende dat die door v.T. was geschreven; uit antipatie tegen diens persoon wilde ik die eerst niet aannemen, doch later bedenkende dat soms die brief een verzoenende geest kon ademen nam ik die aan en ik had mij niet bedrogen want daarin werd ik vriendelijk verzocht Bekenkamp los te willen laten, dat daardoor wellicht kans kon zijn om in vrede deze kwestie te beëindigen ten overvloede heb ik de eer Ued.gestr. hiernevens een afschrift van de brief door te zenden.

Terstond nam ik het besluit in persoon naar Wissel te gaan en van deze stand van zaken partij te trekken ten einde te beproeven een bemiddeling tussen beide partijen tot stand te brengen 't geen mij ook in zoverre gelukte dat zij beloofden geen feitelijke tegenstand weer te zullen plegen en ook van hun zijde weer rust en vrede in de buurt te brengen. Daarop heb ik beloofd Bekenkamp tegen de achternamiddag weer los te zullen laten het geen ook geschied is.

Tot mijn leedwezen heb ik vernomen dat Bekenkamp des middags nogal met luidruchtigheid was ingehaald, aan welke demonstratie v.T. het meeste deel moet genomen hebben, door te zeggen dat ik toch hun zin heb moeten doen - (aan de vruchten kent men de boom). Dus niet op het ernstige van de leden der Commissie heb ik Bekenkamp de vrijheid terug gegeven doch op hun vriendelijk verzoek en bepaalde belofte niets meer tegen de orde en de veiligheid te zullen ondernemen. Ik heb toen ten aanhore der vergaderden onverholo mijn gedachten gezegd omtrent den persoon van van Toorenberg en hem tegen hen gewaarschuwd wat kunnende denken dat dat individu 't geen in de aanhef zijner missive zo demoedig over de viering van het feest en gedenkdag van 1 April handeld- de laagheid had aan de deur te staan luisteren, ten einde te horen wat ik tot die mensen zou spreken en mij een paar uur daarna reeds het briefje durfde te zenden waarvan een afschrift hierbij gaat.

Ongeveer te 3 ure die dag verlieten de veldwachters met de landmeter en diens personeel het terrein van

Wissel, teneinde naar huis te keren en waren even in de woning van P. Jonker gegaan toen Bourgonje, die van de tijdelijke verzoening afwist, zijn geweer heeft afgeschoten, meer uit een soort van aardigheid (trouwens een aardigheid die ik erken dat niet tepas kwam en vooral bij zulk een omstandigheid niet en waarvoor ik hem dan ook heb onderhouden) hij hield zijn geweer echter ter afgericht op de top van een 30 voet hoge eikenboom zoals uit nevenstaand procesverbaal kan blijken van de assistent van de landmeter en de kogel die toch ergens terecht moest komen is in een weiland gevallen niet in de tuin van A. van Lohuizen. Ook geloof ik dat deze van Lohuizen met de profetische blik van v. Toornberg omtrent de hoge zwangerschap van zijn vrouw niet erg is ingenomen, althans hij heeft mij in persoon verzekerd er niets van te weten, zodat ook dit weer niet pleit voor de waarheidsliefde van de belangeloze (?) pleitbezorger der Wisselse onrust stokers. Ex uno vixit omnes - Ik herhaal dat het mij leed heeft gedaan dat Bourgonje geschoten heeft, maar tot enige verontschuldiging mag toch ook wel worden aangevoerd dat hij en de overige veldwachters door de Wisselsen zeer onaangenaam waren behandeld waardoor zijne in den regel nogal opgewonden wijze van spreken en handelen meer dan wel strikt wenselijk was verhoogd geworden.

Wat de verdere beschuldigingen betreft als zou hij zich aan sterke drank te buiten hebben gegaan, luiden mijn informatieen geheel anders; ieder der veldwachters heeft één borrel van de landmeter en een van de voorzitter der wettige commissie gehad zodat twee borrels toch waarlijk niet mogen geacht worden grond op te leveren om ze van dronkenschap te beschuldigen, doch de zo even gemelde opgewondenheid van Bourgonje gaf wellicht aanleiding tot dit vermoeden.

Aangenaam zou het mij zijn zo Ued. gestr. de goedheid zou willen hebben de Heer Martens te Arnhem zoudt willen verhoren daar deze geheel onzijdig is. Ik moet mij echter over de brutaliteit van van Toornberg verwonderen die als hoogst laakbaar n.b.

aangeeft dat Bourgonje in een beschonken staat is geweest, hij die zelf bijna dagelijks zich zo aan sterke drank te buiten gaat in Heerde uit alle fatsoenlijke gezelschappen is uitgedrongen en dus ook bij hem is het spreekwoord de waarheid, Cest le diable qui prûke le sermon ! -

Ik heb getracht een zo getrouw mogelijk aan eengeschakeld relaas van de gehele kwestie te geven waaruit ik vertrouw dat en Ued. gestr. en onze hooggeachte Minister van Justitie aan leiding zal kunnen vinden, om van Toornberg te doen mededelen dat men voortaan van zijn geschrijf verlangt verschoond te blijven en hem aan te manen liever zijn talenten te gebruiken om rust en vrede onder de ingezetenen ener gemeente te brengen liever dan ze tegen elkaar op te hitsen dat de Burgemeester genoodzaakt is van de gevangenis gebruik te maken om de orde en de veiligheid te verzekeren."

De Burgemeester
w.g. C. Weerts

De briefwisseling met de Officier van Justitie was hiermede niet ten einde.

F. Zandstra

Touwtrekken om een wagenas

15 maart 1824. Peter van Putten heeft zojuist de woning van Nicolaas Vorster verlaten en het is hem aan te zien dat het bezoek aan dit perceel, aangeduid met letter V. nr. 31 nu niet bepaald heeft bijgedragen tot een opgewekt humeur.

We kijken van Putten na die met bekwame spoed in de richting van Emst verdwijnt, en gaan daarna eens informeren naar de oorzaak van Peters gramschap. In de woning van Vorster aangekomen wordt ons al spoedig duidelijk wat er zich heeft afgespeeld.

Vorster is vrederechter van het kanton Vaassen en heeft zojuist uitspraak gedaan in het geschil tussen Andries van den Belt, wagenmaker en bewoner van het huis en herberg " Het Posthoorn " en Peter van Putten. De fungerend griffier Joh. Overbosch is zo vriendelijk ons de zaak in het kort toe te lichten. Andries van den Belt heeft voor het gerecht betaling geeist van een door hem op 15 juni 1822 gemaakte en geleverde as onder Peters kar en waarvoor Andries een nota van 2 gulden heeft gepresenteerd. Peter heeft echter nog geen aanstalten gemaakt om dit bedrag in " Het Posthoorn " aan te reiken, want bij de restauratie van dit voertuig is de oude as in de werkplaats van Andries achtergebleven. Peter wenst dan ook zijn oude as terug alvorens over betaling te prakizeren, en hij heeft dit ook duidelijk kenbaar gemaakt aan de knecht van van den Belt die om betaling bij Peter aan de deur is geweest. Zijn antwoord " dat het geld klaar lag, maar dat hij eerst de oude as terug wilde hebben al zou hem dat ook vijf en twintig gulden kosten " heeft Andries er kennelijk toe gebracht zijn vordering voor het vredegerecht te brengen. De wagenmaker komt goed beslagen ten ijs, hij heeft twee collega's wagenmaker meegebracht n.l. Derk van Ommen en Hendrikus Pijkeren. Zij leggen de vrederechter uit dat zij nooit een oude as teruggeven. Het is namelijk gebruikelijk dat van de oude as het ijzerwerk wordt afgesloopt en weer gebruikt voor de nieuwe as. Men moet hiervoor met de as naar de smid, en de oude as dient de wagenmaker als compensatie voor deze werkzaamheden. Peter is echter helemaal niet onder de indruk van dit betoog. Hij zet uiteen dat Andries een eerste as verkeerd heeft gelegd en dat er toen met de kar niet te rijden was. Hij heeft een getuige hiertoe meegebracht n.l. zijn 18 jarige scheper H.Regterschot, die het relaas van zijn broodheer kan bevestigen. Het hout van de oude as was dus nog nieuw. De eerste as deugde niet zo stelt Peter, de tweede as diende ter vervanging hiervan en behoeft dus volgens hem niet betaald te worden.

De vrederechter kan hem dus zondermeer van rechtsvervolging ontslaan en de eiser de kosten van het geding laten betalen. Nu raakt het geduld van Andries op en hij voelt zich gedrongen de Heer vrederechter eens nader omtrent de persoon van Peter van Putten te informeren. Hij somt een aantal zaken op waaruit blijkt dat Peter het met de waarheid niet altijd serieus neemt - Zelfs de dijkgraaf van Veluwe heeft dat al ondervonden want van Putten presteerde het om met het verschuldigde "keursaaf" zo laat te arriveren, dat de dijkschrijver al naar huis was en zag zodoende de kans de hand te lichten met de maat en de zuiverheid van het zaad. Hij is naderhand hiervoor "serieuselijk" gewaarschuwd er voor te zorgen dat dit niet weer zou gebeuren. Ook de Heer Chalmot uit Kampen was al eens de dupe geworden van de bedriegelijke en slechte handel en levering van schaapswol door van Putten. "Zo was het gansch niet" verweert Peter zich, danig in zijn wiek geschoten omdat Andries die oude zaken weer oprakelt. De vrederechter neemt een en ander maar voor kennisgeving aan en bepaalt zich bij de zaak. Er is zo stelt hij door de eiser een as geleverd onder verweerders kar en als deze niet in orde was had verweerder de as terug moeten brengen. Het verhaal van Peter's schaapherder komt Vorster nogal ongeloofwaardig voor, ondanks de voorgegeven ongelukken is deze toch met de kar blijven rijden en hij acht het goed mogelijk dat de schaapherder niet goed met een paard weet om te gaan. Na verwijzing naar de nodige artikelen uit het Burgerlijk Wetboek doet Nicolaas Vorster tenslotte uitspraak.

Verweerder van Putten wordt veroordeeld tot betaling van twee gulden voor de gemaakte en geleverde as, maar daarmee is hij er nog niet. Ook de kosten van de procedure groot vijf gulden en negentig en een halve cent komen te zijnen laste, aangevuld met de kosten van registratie en expeditie. Wel staat de vrederechter hem toe de oude as binnen een maand van Andries terug te vorderen, mits betalende een dagloon van vijf stuivers voor het verwisselen van het ijzerwerk.

We bedanken de griffier voor zijn uiteenzetting en verlaten de " rechtszaal ". Peter van Putten is inmiddels weer bij zijn woning aan de Leerstraat, gemerkt V nr. 234 aangeland.

Archief Vrederegerecht Vaassen

Inv. nr. 2016 C nr. 301.

W. Terwel

De streektaal (2)

De IJssel, ik vermeldde het al in mijn vorig artikel, is geen taalgrens tussen de N.O.Veluwe en Salland. Onlangs sprak ik nog met mensen uit Kloosterhaar, een plaatsje achter Hardenberg, kort bij de duitse grens, en die spraken haast net zo als in Epe en omgeving. De IJssel is dus nooit een barrière geweest en uit het boekje van de Heer Vredenberg over Terwolde en Nijbroek, blijkt dat er al heel vroeger "overzetten" waren over de IJssel, o.a. ten noorden van Deventer bij de "Volle Hand".

Er zijn maar weinig verschillen tussen het Sallands en het N.O.Veluws. De taalgrens van dit gebied ligt naar het westen erg duidelijk, dat is de Woldberg met daaromheen het uitgestrekte bos- en heidegebied. "Over 't veld vandaan", zei men vroeger bij ons over alles wat achter die Woldberg vandaan kwam. Er waren ook verschillende verhalen over de Woldberg. Het waren twee werelden, die niet zoveel contact met elkaar hadden, al kwam er wel eens een enkel huwelijk tot stand. Over het veld vandaan kwamen ook de vetkopers en de visboeren met hun hondekarren. Ook de ekers kwamen van de kant van Nunspeet. En alles wat men niet kende, wees men af!

Officieel hebben er vroeger wel relaties bestaan tussen Elburg en Epe, o.a. door de stichting Feithenhof.

En de vroegere ambtsjonkers van Elburg, waren dat ook over Epe, o.a. baron Witten. (Zie Heslinga). Dat was in de tijd voordat Epe zelf een burgemeester had.

Ons taalgebied loopt naar het zuiden via Vaassen om Apeldoorn heen, tot ongeveer Hoenderlo toe, verder via Eerbeek, de buurt van Zutphen en aan de andere kant van de IJssel verder. Door deze gebieden liepen vroeger ook de Hessenwegen en latere routes van de postkarren en diligences.

We lachen graag om een andere uitspraak van het dialect. In Hattem zegt men een h waar die niet staat, maar laat men de h aan het begin van het woord weg, maar in Epe zeggen we ook geen g voor het verleden deelwoord: " 'egeeven, 'ebröaken" en we zeggen ook: " 't is heite op 't heet".

Onderling zijn er ook weer taalgrenzen, zoals b.v. tussen Epe en Heerde. Die taalgrens loopt vrijwel gelijk aan de gemeentegrens. Gaan ze in Vemde naar de "meûle" om te haâlen, maâlen en betaâlen", in de Horsthoek gaan ze naar de "mölle om de häâlen, mäâlen en betäälen". In Vemde gaan ze de eerpels raapen, in de Horsthoek gaan ze de eerpels modden.

Ook in Oene kent men wat van het Epers dialect afwijkende woorden, o.a. beazen voor het Eperse beezen en kruuzel voor het Eperse kruus. Een geheel afwijkend woord kwam ik in Oene tegen voor Soda, waartegen men "polka" zegt. Hier zit vermoedelijk een heel andere afkomst achter. In Oene, waar nu de Huttenbosweg is, bij het kanaal, zouden vroeger ook inderdaad boshutten hebben gestaan, maar niemand kon mij over de bewoners iets vertellen. Zouden die bewoners ook nog invloed op de taal hebben gehad?

Nuances zijn er b.v. te vinden in het woord "gebogen". In Heerde zegt men "ebeugen", in Epe "eböagen", dan gaat het in Vaassen omhoog, in Apeldoorn is het "eboogen", daarna zakt het weer; in Eerbeek en Wilp zegt men "eboagen".

Een heel aardige ontwikkeling trof ik in het woord "schabul", (kwajongen, jongste knecht). Ten westen van

Epe, de Pollen, Schaveren, kent men dit woord nauwelijks, ten oosten van Epe is het vrij algemeen bekend, maar daar kent men ook het woord schabullen, als de boel schoonmaken, met name het zaterdags het erf opruimen (harken en vegen), op de boerderij vanouds het werk van de jongste knecht. "De schabul moet zaterdags schabullen". Het interessante is nu dat, hoe verder men naar het oosten komt, hoe uitgebreider de betekenis van het woord schabullen wordt. In Welsum kent men het b.v. ook voor zolder opruimen en het opruimen van het terrein van de steenfabriek wordt ook schabullen genoemd.

Bij interviews met Epenaren zo rond de 90 jaar, kwam ook nog het woord "telder" voor bord en "hoaze" voor kous naar voren, woorden die in het dialect al lang niet meer worden gebruikt.

U zult uit vorenstaande begrijpen waarom het dialectonderzoek zo boeiend en interessant is, waarbij men steeds weer tot de conclusie komt dat een mens nooit te oud is om te leren.

A.v.d.Bremen-van Vemde.

TENTOONSTELLING NOORD VELUWSE KLEDERDRACHT

De "Stichting Behoud" zal een tentoonstelling van Noord Veluwe klederdracht houden van 29 juni tot 21 augustus a.s. in de Expositieruimte van het Gemeentehuis te Epe.

"Stichting Behoud" heeft bekendheid gekregen o.a. door de restauratie van de huisjes Hans en Grietje, Wachtelenbergweg 9 en "Het Hemeltje" Vlijtweg 39. En vooral door de boerderij "Hagedoorns Plaats" Zuukerweg 77, die nog gerestaureerd moet worden en waarvoor de plannen nu klaar gemaakt worden. Dan zal de Hagedoorns Plaats ingericht worden als een boerderij, zoals deze er in de vorige eeuw uitzag en werkte.

Maar behalve voor gebouwen heeft de "Stichting Behoud" belangstelling voor alles wat met de historie van Èpe en omgeving te maken heeft. En hieronder valt o.a. ook de op de Oost Veluwe reeds verdwenen klederdracht.

Vele jaren zijn wij bezig geweest om de oude kleren e.d. te verzamelen en dat was vooral voor de Oost Veluwe niet eenvoudig, omdat er weinig meer van over is. Op de West Veluwe was dit makkelijker, omdat de dracht daar nog wel gedragen wordt. Dat wij er toch in geslaagd zijn om het belangrijkste bij elkaar te krijgen, willen wij op deze tentoonstelling laten zien, door een keuze te doen uit de verzameling.

De inrichting van de tentoonstelling valt in 2 delen uiteen. In de eerste plaats zullen er vier vertrekken worden ingericht, waarin de mensen rond 1900 in hun omgeving te zien zijn. En in de 2e plaats zal er een overzicht gegeven worden van de ontwikkeling van de knipmuts van 1850 tot 1950.

De vier vertrekken zullen zijn:

- 1e. een Oost Veluwse keuken met open haard, waar een man en een vrouw aan de koffie zitten en waar juist de buurvrouw binnenkomt voor een bezoekje. Een alledaagse gebeurtenis in daagse dracht.
- 2e. een Oost Veluwse kamer met kabinet, waar - op Zondag - de boer uit de bijbel heeft voorgelezen en 2 vrouwen in zondagse dracht hebben geluisterd.
- 3e. een West Veluwse kamer, waar de boerin in oor-ijzerdracht, bezig is haar vele en veelkleurige onderrokken na te zien en te verstellen. Haar man kijkt toe.
- 4e. een West Veluwse kamer, waar een jonge vrouw in kerkdracht haar buurvrouw, in zware rouwdracht, komt ophalen om naar de kerk te gaan.

Deze kamers zullen eenvoudig worden ingericht, terwijl er in de verschillende kamers groepjes gebruiksvoorwerpen bij elkaar zullen staan.

Aan de wanden zullen de gewone platen en foto's hangen, met in iedere kamer een oude letterdoek of merklap.

In een aparte vitrine komen ca. 14 verschillende knipmutsen van 1850 tot 1930, waaronder de rouw en halve rouw muts. Hier wordt getracht de ontwikkeling van de knipmuts te laten zien, van zeer eenvoudig met korte strook tot zeer duur met lange tule en kanten strook.

Daarnaast komen de plooiemutsen in verschillende vormen en de hoedjes in verschillende soorten.

Tenslotte komt er een vitrine, waarin de oude school zal herleven, met lei, griffeldoos, leesplankjes enz. en de toenmalige vrijetijdsbesteding in verschillende vormen.

Hiermee hoopt de "Stichting Behoud" belangstelling te wekken voor "wat was" en voor het leven van de mensen van hier, nog niet zo heel lang geleden.

van Lohuizen.

De Veluwse mutsendracht

Op 10 april j.l. hield voor de gecombineerde bijeenkomst van de Vereniging "Ampt Epe" en de Stichting "Behoud" de heer D. Woerdman, uit Empe (bij Voorst), een lezing over

"De cornet - met knip - zonder knip".

Aan de hand van een kostelijke verzameling uitgestalde mutsen en dia's, vertelde deze goede kenner de betekenis van alle plaatselijke variaties.

- - - - -

Vossenbroek

Een poging om de natuur geen historie te
laten worden

Graag voldoe ik aan het verzoek van uw redactie een bijdrage voor dit blad te leveren over een tot voor kort weinig bekend gebied in onze gemeente en over de strijd om het te behouden.

Leek me op het eerste gezicht het onderwerp wat buiten het kader van een plaatselijk historisch blad te vallen, nadere overdenking leidt al spoedig tot de conclusie dat een landschap als Vossenbroek, gevormd als het is door menselijke activiteiten, ook de aandacht van geïnteresseerden in de plaatselijke historie moet hebben.

Het is in het kader van een paar bladzijden niet mogelijk volledig te zijn; ik moet volstaan met het vermelden van een paar hoofdzaken omtrent de bodem, de natuurwetenschappelijke waarde en de actie voor het behoud.

De bodem

Binnen de grenzen van het landgoed treffen we een gevarieerde bodemgesteldheid aan. De belangrijkste typen zijn het veengebied en de hogere zandruggen. Het veen is ontstaan in de loop van duizenden jaren in een ondiepe kom in de zandbodem waarin de afwatering slecht was. Leemlagen in de ondergrond spelen bij die slechte afwatering denkkelijk ook een rol. Het veen is ruim een meter dik in het midden van de kom, langs de randen natuurlijk dunner. De bovenlaag van het veen is "veraard", d.w.z. door de oppervlakkige ontwatering en ontginning verdicht en stevig geworden.

De zandruggen - "dekzanden" zegt de geoloog - zijn in de laatste ijstijdperiode, de "Würm-ijstijd", ontstaan als windvormingen. Ze zijn te beschouwen als vlakke duinen.

Op deze hoger gelegen gronden ontstond de eerste landbouw. De zandruggen werden lange tijd - misschien wel 1000 jaar - bemest met de potstalgrond; heideplaggen met schapenmest. Ze werden zodoende langzaam opgehoogd met een halve tot een hele meter humusrijke grond. De hoogteverschillen zijn daardoor nog groter geworden. Ze werden vaak omzoomd met wallen hakhout. De enken met hun houtwallen vormen nog steeds in grote delen van Oost-Nederland een karakteristiek cultuurlandschap. De naam "enk" is typisch voor de noordoostelijke Veluwe; elders op de Veluwe spreekt men van "eng", in Overijssel en Drente van "es".

Het water

Het over kleine afstand vrij grote hoogte verschil in een streek waar het grondwater niet diep zit, brengt met zich mee dat er stromend oppervlaktewater is in de vorm van stromende greppeltjes en kleine beekjes. De van oorsprong al slechte afwatering maakt bemaling noodzakelijk. Het grootste deel van het gebied maakt zodoende deel uit van een klein poldertje. Het water verzamelt zich in bredere sloten, in het oosten van het gebied tegen de Grift aan gelegen. Overstrominkjes waren vroeger in het gebied een normaal verschijnsel. De Grift kon buiten zijn oevers treden terwijl bij grote neerslaghoeveelheden het motorgemaal de toevloed wel eens niet aan kon. Er is nu een electrisch gemaal, dat de gemiddelde waterstand naar beneden heeft gebracht. In de vegetatie is die daling aantoonbaar.

De vegetatie

In het onderzochte deel van het landgoed, + 1 km² groot, zijn + 275 plantensoorten geteld. Het landelijk gemiddelde is 70 per km². Vanwaar die grote rijkdom?

We moeten de oorzaak zoeken in de grote verscheidenheid aan milieus die hier op een kleine terreinoppervlakte te vinden is: akkers, houtwallen, elzenbos, stromend en stilstaand water, veen- en zandbodem. En, wat nog meer bijdraagt tot die soortenrijkdom: veel van die milieus zijn door meer of minder geleidelijke overgangen met elkaar verbonden. Niet alleen al die milieus, maar ook de overgangssituaties (gradienten) hebben hun eigen soorten. Een voor de hand liggend voorbeeld: als een plas een steile oever heeft, grenst de vegetatie van bijv. grasland direkt aan de begroeiing van bijv. 1 m diep water. Is de oever glooiend dan ontwikkelt zich een soortenrijke oevervegetatie. Belangrijke gradienten in Vossenbroek zijn: van zand naar veen, van droog naar nat, van schaduw naar zon, van voedselarm naar voedselrijk.

Het beheer.

Voor de dierenwereld gelden in principe dezelfde regels. In Vossenbroek is 40% van de in Nederland voorkomende vogelsoorten waargenomen. Voor veel vogels en zoogdieren is één milieufactor van groot belang: de rust. Aan de afgelegen ligging en het geringe bezoek (de toegankelijkheid is met het oog op de jacht altijd beperkt geweest) is het te danken dat veel vogelsoorten die weinig storing kunnen verdragen zich hier thuis voelen. Voor de vegetatie is het een positief punt, dat er niet op grote schaal is ontwaterd. Dat er met mechanische middelen af en toe een stukje sloot wordt geschoond draagt alleen maar bij tot grotere variatie in het milieu: zodoende blijft open water bestaan naast sterk verlandende slootjes.

Pogingen tot behoud.

De bedreigingen van het gebied komen van meerdere kanten. De grootste bedreiging is de doorsnijding door de rijksweg. De K.N.N.V. heeft haar inzichten

tot zelfs tegenover de minister van verkeer en waterstaat kunnen verdedigen. De minister heeft daarbij de uitspraak gedaan dat het tracé niet zal worden gewijzigd. Wel zal er naar mogelijkheden worden gezocht om de schade te beperken en men heeft daartoe een beroep op onze medewerking gedaan.

Een andere bedreiging is het plan van de Recreatiegemeenschap Veluwe om in het gebied een groot recreatieterrein in te richten, uitgaande van een plas die zou ontstaan door zandwinning. Verwarrend is dat de Recreatiegemeenschap ook het zuidelijk van de Schobbertsweg gelegen visvijvergebied tot het Vossenbroek rekent. Wij geven dit gebied liever de naam Kievitsveld.

Al zal de rijksweg het landgoed doorsnijden; wij zijn toch van mening dat voor het behoud van het overblijvende deel geijverd moet worden; zeker nu maatregelen tot beperking van de schade zullen worden genomen. De K.N.N.V. heeft zich dus tegen zandwinning en recreatieprojecten binnen het landgoed uitgesproken. De uitkomst van enkele besprekingen met provinciale instanties geeft ons de hoop dat althans deze bedreiging kan worden afgewend. Ook de Recreatiegemeenschap blijkt de natuurwetenschappelijke waarde van Vossenbroek zwaar te willen laten wegen. Er is nu een plan in de maak (waarbij het Staatsbosbeheer en de KNNV inspraak is beloofd) voor een zandwin- en recreatieproject in het Kievitsveld dat zowel het waardevolle deel van de visvijvers als het landgoed intact laat.

Andere bedreigingen blijven bestaan, bedreigingen waartegen thans niets te doen is. Verbetering van de weidegronden en de waterbeheersing zou cultuurtechnische ingrepen vergen die het einde van het weidegebied als planten- en vogelreservaat zouden betekenen. Daarom blijven wij aandringen op planologische en beheersmaatregelen om de rest van het toch al deerlijk geschonden landschap te behouden. Het liefst zagen we het gebied in handen van een van de natuurbeschermingsorganisaties.

Literatuur:

Wie zich nader wil oriënteren kan bij de K.N.N.V. aanschaffen het rapport "Vossenbroek, bedreigd natuurgebied". Het telt 63 pagina's en is rijk geïllustreerd met kaarten en tekeningen. Kosten f 8,-- (leden K.N.N.V. f 5,--), te storten op giro 989945 t.n.v. penningmeester KNNV afd. Epe-Heerde te Epe. Het kan ook worden gehaald aan het adres van de penningmeester H.v.Woerden, Schotakker 29 Epe tel. 3940.

H.L.Menke

VOLKSNAMEN IN ONZE OMGEVING

In onze streek zijn voor vele planten volksnamen in gebruik, die de moeite van het vermelden waard zijn. Namen, die nu eens gemakkelijk te verklaren zijn, dan weer totaal geen houvast bieden.

Als jongen kende je enkel de volksnamen. Zwervend langs de IJsseldijk of door de achterhoek van Veessen plukte je Bevertjes (Trilgras) en Pispotjes (Akker- en Heggewinde) en maakte kettingen van Hondebloemen (Paardebloem). Je kauwde op Zoerblad (Zuring) of Kwalsterholt (Bitterzoet) en gooide elkaar met Kleverklassen (Klis). Een andere keer plukte je 't jonge groen van Schierling (Fluitekruid) voor de konijnen of je zocht Toesebollen (Lisdodden) in het riet, ook wel Lampepoetsers genoemd. Blijkbaar werden ze vroeger gebruikt om de bewalmde lampeglazen schoon te maken.

Vele volksnamen zijn er ook onder de akkeronkruiden, b.v. Kik (Herik). Zogedistel (Melkdistel) en Peerdeblei (Akkermunt). En dan de lastige klantjes voor de boer, zoals Kwekken (Kweek), Hanepoten (Zevenblad), Roebol (Heermoes), Wilgenblad (Veenwortel) en Scheurwortel (Klein Hoefblad).

Tussen het koren groeiden de Eerdeikels (Aardaker) met hun prachtige rode bloemen en eetbare knolletjes en de thans vrijwel geheel verdwenen Bolle (Bolderik). Het zaad hiervan kwam vroeger nog al eens in het brood terecht, waardoor het brood onsmakelijk werd.

Over brood gesproken, voor Veldbies gebruikt men nog vaak de naam Broodkruimels.

Aardige namen zijn ook Suikerjantje voor Gele Morgenster en Bekkentrekkers voor de vruchten van de Sleedoorn. Het Hondсроosje wordt Wepedoorn genoemd en de vruchten van de Meidoorn zijn bekend als Jöpies. Vele oudere mensen kennen de Pinksterbloem nog steeds als Eilèver, wat ook de volksnaam voor de Doievaar is. Voor de gewone Koekoeksbloem gebruikt men in Wijhe de naam Vleesbloem en de Ratelaar is bekend onder de naam Horte. Vogelkers kent men alleen als Wilde Sering en de Salomonszegel heeft men de wel zeer sprekende naam Motte met biggen gegeven!

Niet zo zeer sprake van volksnamen, maar meer misschien van verkeerde naamgeving is er sprake, wanneer hier in Wijhe de Gele Lis steevast Waterlelie en 't Wilgenroosje Kattestaart genoemd wordt. Zo kent men ook de Vogelmelk vrijwel alleen als Morgenster.

Ook bij onze tuinplanten zijn er, die in onze omgeving nog vaak met een volksnaam worden aangeduid. Pannekoekjes (Primula Veris) kent vrijwel iedereen, evenals Kroep uut de pot (Muurpeper). Voestrozen zijn Pioenrozen en Veluws meisje is de Puntwederik. Padseringen heten officieel Phlox, terwijl de Tuinhortensia bekend staat als Schapekop. Sommige mensen kennen het sneeuwkllokje nog als Nakendeersien, een naam die wijst op de vroege bloei.

Het is denkbaar om zelf de volksnamen bij de mensen te achterhalen, al kost het soms veel tijd. Gemakkelijker wordt het, wanneer je dan Heukels' woordenboek der Nederlandse volksnamen te pakken krijgt. In 1902 werd door de Ned.Nat.hist.Ver. een commissie benoemd met de opdracht om meer eenheid te brengen in het gebruik van de Nederlandse plantennamen. In deze commissie zaten o.a. Heukels, Heimans en Thijssse. Met behulp van 120 medewerkers uit alle delen van het land werden zoveel mogelijk volksnamen verzameld.

De secretaris van de commissie Heukels, stelde aan de hand van de verkregen gegevens zijn woordenboek samen, dat verscheen in 1907.

Enkele typische volksnamen die in 't boek voorkomen:

Adam en Eva in 't Koetske	-Monnikskap
Achterumkiekertje	-Driekleurig viooltje (ook anemoon)
Schuddeköpkes nimmerstil	-Trilgras
Kloek met kuikens	-Zwanebloem
Beddepluus	-Wollegras
Trommelstokjes	-Zandblauwtje
Nakende bruidjes	-Vogelmelk
Rattekeutels	-Wit vetkruid
Brievenbesteller	-Paardebloem
Pompstok	-Lisdodde

Uit onze omgeving worden nog genoemd:

Hondeklaar	Duizendblad	Hatterm
Pierenkruid	Boerenwormkruid	Oost Veluwe
Wilde Pensee	Driekl.viooltje	idem
Molplant	Doornappel	Noord Veluwe
Ogenklaar	Stinkende gouwe	idem
Kleefkruid	Zonnedauw	idem
Jufferskop	Gele lis	idem
Pappezoegers	Witte dovenetel	Zwolle

G.J.Veerman

Overgenomen uit "Natuurklanken"
oktober 1966 en
september 1967

Berichten

De van ouds bekende klompenwinkel van Mevrouw G. Berends-Leerkes op de hoek van de Dwarsweg en de Ds. Prinsweg werd in januari 1973 gesloten.

Deze, zo dorpseigen zaak, bestond toen ruim 34 jaar en was een vervolg van het klompenmakers-grootbedrijf van de familie Berends in Vaassen.

Als herinnering zullen de werkbanken - schaafblok en boorblok - en wat gereedschap, straks te zien zijn in de in te richten oude boerderij van de "Stichting Behoud"

(zie: N. Veluws Dagblad 3-1-'73)

Epe heeft door de beruchte storm van 13 november 1972 immense schade aan omgewaaide bomen gehad.

Voor vele jaren blijft deze historische slag nog zichtbaar. Het opruimingswerk in de gemeentebossen werd reeds voor de grootste helft verricht.

(zie: N. Veluws Dagblad 2-3-'73)

In Apeldoorn werden in het bos achter Sanatorium "Boschrust" aan de Loolaan 5 voorhistorische grafheuvels uit de IJzertijd ontdekt. Tot dusver werden 2 heuvels af- en uitgegraven door de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (R.O.B.), waarbij waardevolle urnscherven werden gevonden.

(zie: N. Veluws Dagblad 8-3-'73)

De Gereformeerde kerk in Vaassen bestaat 25 jaar. Op 14 maart 1948 werd de kerk geïnstitueerd door Ds. Van der Schaaf, toen predikant te Epe. (De geschiedenis van de Vaassense kerk gaat echter terug tot de grondvesting in 1923). Het huidige gebouw van de Tabernakelkerk werd 25 augustus 1967 in gebruik genomen.

(zie: N. Veluws Dagblad 21 maart '73)

Geheel onverwacht joeg een zware storm op 2 april 1973 opnieuw door onze bossen, weer veel schade en verlies aan bomen brengend en wederom onnoemelijk veel werk vragend om de ravage op te ruimen.

(zie: N.Veluws Dagblad 3-4-'73)

Eerstdaags verschijnt van de "Bibliografie van Epe en omgeving" 1970, een Supplement (afgesloten maart 1973), bevattende + 100 titels, met schrijversregister en een ruim onderwerpregister.

Uitgegeven door de Gemeente Epe en verkrijgbaar bij het Huis der Gemeente of de Openbare bibliotheek te Epe. De prijs bedraagt f 1,--.

Tentoonstelling Oude Veluwse klederdrachten in het Huis der Gemeente te Epe van 29 juni tot 21 augustus 1973.

Clare Lennart

Op 30 december 1972 is te Utrecht de schrijfster Clare Lennart (mevrouw C.H. van de Bogaard-Klaver) op 68-jarige leeftijd overleden. Zij werd in Hattem geboren. In en bij dit stadje heeft zij een groot deel van haar jeugd doorgebracht.

Haar werk bevat vaak autobiografische elementen, waarin herinneringen zijn verwerkt aan de Veluwe en Hattem.

(Gelders Oudheidkundig Contactbericht,
nr. 56 - maart 1973)

I N H O U D

	blz.
Marken en buurschappen (14)	
door F.Zandstra - - - - -	2
Touwtrekken om een wagenas	
door W.Terwel - - - - -	7
De streektaal (2)	
door Mevr.A.v.d.Bremen-van Vemde - - - - -	10
Tentoonstelling Noord Veluwse klederdrachten	
door G.S.van Lohuizen - - - - -	12
De Veluwse mutsendracht	
lezing door D.Woerdman uit Empe - - - - -	14
Het Vossenbroek	
door H.L.Menke - - - - -	15
Volksnamen in onze omgeving	
door G.J.Veerman - - - - -	19
<u>Berichten</u>	
Sluiting klompenwinkel Berends - - - - -	22
Storm 13 november 1972 - - - - -	22
5 Voorhistorische grafheuvels	
ontdekt in Apeldoorn - - - - -	22
Gereformeerde kerk Vaassen 25 jaar - - - - -	22
Storm 2 april 1973 - - - - -	23
Aankondiging "Supplement Bibliografie	
Epe en omgeving" 1973 - - - - -	23
Tentoonstelling "Oude Veluwse klederdrachten"	
29 juni - 21 augustus 1973 - - - - -	23
Clare Lennart overleden 30 dec. 1972 - - - - -	23
- - - - -	
Voor kopij-bijdragen (wenken) - - - - -	1

